

Cognition, communication, discourse. 2021, 23: 72-86.
<http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>

<https://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-05>
Received 20.09.2021; revised and accepted 01.12.2021

УДК 811.111:811.161.2]’25

КОГНІТИВНИЙ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНІХ ПОРІВНЯНЬ

Алла Мартинюк

доктор філологічних наук, професор, Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна (4, майдан Свободи, Харків, 61022, Україна)
e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>

Ельвіра Ахмедова

аспірант, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
(4, майдан Свободи, Харків, 61022, Україна);
e-mail: elvira.akhmedova.96@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4515-4359>

Як цитувати: Мартинюк, А. П., & Ахмедова, Е. Д. (2021). Когнітивний перекладацький аналіз художніх порівнянь. *Cognition, communication, discourse*, 23, 72-86. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-05>

Анотація

У розвідці запропоновано методіку когнітивного перекладацького аналізу англо-українського перекладу художніх порівнянь. Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень перекладу художніх порівнянь виявив, що здебільшого такі розвідки базуються на структурно-семантичному перекладацькому аналізі. Когнітивний перекладацький аналіз художніх порівнянь, що дозволяє виявити когнітивні моделі, які уможливають функціонування порівнянь в мовленні і впливають на їх переклад, здійснюється в нечисленних роботах і вимагає поглиблення. Метою статті є виявлення кореляцій між лінгвокультурною специфікою чи, навпаки, схожістю когнітивних моделей англійських художніх порівнянь і стратегіями їх українського перекладу. Матеріалом дослідження є 1200 англійських порівнянь, вилучених з двох романів Тартт *Щиголь*, *Таємна історія* і роману Етвуд *Сліпий убивця*, та їх українські переклади, створені, відповідно, Шовкуном, Стасюком та Оксенич. Досягнення поставленої мети передбачає: 1) виявлення та зіставлення когнітивних моделей англійських порівнянь та їх українських перекладів; 2) з'ясування перекладацьких процедур, застосованих для передачі художніх порівнянь – відтворення, заміни, згортання, усунення або привнесення; 3) встановлення кореляцій між перекладацькими процедурами і стратегіями перекладу – стратегією очуження і стратегією одомашнення. Художнє порівняння розглядається як експліцитна концептуальна метафора, що описується пропозиційною моделлю (А є як Б), де А є концептом/доменом цілі, що репрезентує сутність яку порівнюють, Б є концептом/доменом джерела, що репрезентує сутність, з якою порівнюють (його мовне/мовленнєве втілення також називають провідником). Порівняння може експлікувати і ознаку, за якою воно здійснюється (А (ціль) є як Б (джерело/провідник) за ознакою В). У процесі перекладацького аналізу враховується тип художнього порівняння: розмежовуються конвенційні порівняння, що базуються на загальнолюдському знанні, і оригінальні порівняння, що відбивають індивідуальне знання і креативну уяву автора художнього твору. У групі конвенційних порівнянь розрізняються алюзивні порівняння, що здебільшого ґрунтуються на субкультурному знанні, та ідіоматичні порівняння, що можуть спиратися як на загальне, так і на лінгвокультурно специфічне знання, втілене в ідіомах. Проведений когнітивний перекладацький аналіз дозволив дійти таких висновків. Процедура відтворення порівняння втілює різні перекладацькі стратегії в залежності від типу порівняння і наявності/відсутності його лінгвокультурної специфіки. Відтворення конвенційних та оригінальних порівнянь корелює з нейтральною стратегією перекладу, оскільки ні перші, ні другі не володіють лінгвокультурною специфікою, яка б свідчила про незбіжність їх когнітивних моделей і обмежувала б вибір перекладача, створюючи перекладацьку проблему. Відтворення алюзивних порівнянь теж може корелювати з нейтральною стратегією, якщо алюзія ймовірно є частиною загального

знання, хоча частіше відтворення алюзивних порівнянь реалізує стратегію очуження, оскільки вони спираються на субкультурно специфічне знання й відповідні когнітивні моделі можуть бути несформованими як у носіїв лінгвокультури оригіналу, так і у носіїв культури перекладу. У випадку додавання коментаря стратегія очуження нейтралізується одомашненням. Процедури заміни, згортання, усунення та привнесення порівняння корелюють зі стратегією одомашнення, яка може бути примусовою, якщо англomовні і українські порівняння спираються на незбіжні культурно специфічні когнітивні моделі, або факультативною, якщо вони спираються на збіжні когнітивні моделі. З іншого боку, одомашнення може бути повним, якщо його результатом є заміна когнітивної моделі порівняння, або частковим, якщо концепти моделі специфікуються або пояснюються, проте модель залишається незмінною. Перспективи роботи пов'язуємо з проведенням кількісного аналізу задля встановлення кількісних співвідношень між процедурами і стратегіями англо-українського перекладу художніх порівнянь.

Ключові слова: лінгвокультура, когнітивний перекладацький аналіз, перекладацька процедура, стратегія перекладу, художнє порівняння.

1. Вступ

З проголошенням Баснетт та Лефевром (Bassnett & Lefevere, 1990) “культурного повороту”, що надав нового статусу перекладачеві як самостійній творчій фігурі, яка наново створює текст, виникли побоювання щодо можливості рівноцінного перекладу художніх текстів як продукту свідомості людини, що відображає та репрезентує певну лінгвокультуру.

У цьому контексті особливо актуальними стає вивчення перекладу мовних / мовленнєвих одиниць, позначених лінгвокультурною специфікою, до яких належать і художні порівняння. З іншого боку, нагальність цього дослідження підсилюється його когнітивним методологічним підґрунтям, яке озброює дослідника інструментами аналізу загальних і культурно специфічних смислів, що активуються концептуальними структурами, які стоять за художніми порівняннями.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних робіт, присвячених перекладу художніх порівнянь, виявив, що такі розвідки є здебільшого структурно-семантичними (Zorivchak, 1983; Kushyna, 1998; Tsepeniuk, 2011; Molchko, 2015; Tarasova, 2017; Pierini, 2007; Mohammed, 2017; Kendenan, 2017; Ramli, 2014; Hilman et al., 2013). Когнітивні перекладацькі розвідки, що моделюють когнітивні структури, які стоять за мовленнєвими художніми порівняннями і впливають на їх переклад, є нечисленними (Akhmedova, 2020; Pohlig, 2006).

Мета поточного дослідження полягає у проведенні когнітивного аналізу англо-українських перекладів художніх порівнянь та встановленні кореляцій між лінгвокультурною специфікою чи навпаки схожістю когнітивних моделей порівнянь і стратегіями їх перекладу.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: 1) виявлення та зіставлення когнітивних моделей англійських порівнянь та їхніх українських перекладів; 2) з'ясування перекладацьких процедур (відтворення, заміни, згортання, усунення або привнесення), застосованих для передачі порівнянь; 3) встановлення кореляцій між перекладацькими процедурами і стратегіями перекладу (стратегією очуження і стратегією одомашнення).

Об'єктом аналізу є англійські художні порівняння та їхні українські переклади, а предметом – кореляції між перекладацькими процедурами і стратегіями перекладу.

Матеріалом дослідження є 1200 англomовних порівнянь, вилучених з художніх творів Тартт (Tartt, 2013) *Щиголь*, *Таємна історія* (Tartt, 2015) і Етвуд (Atwood, 2009) *Сліпий убивця*, та їх українські переклади, створені, відповідно, Шовкуном (Tartt, 2016), Стасюком (Tartt, 2017) та Оксеніч (Etvud, 2018).

2. Теоретико-методологічні основи когнітивного перекладацького аналізу художніх порівнянь

2.1. Теоретичні поняття

Когнітивне перекладознавство, метою якого є встановлення ментальних процесів, які пояснюють прийняття перекладацьких рішень, сформувалося в кінці ХХ – на початку

XXI століття під впливом когнітивної лінгвістики. Поточне дослідження спирається на відгалуження когнітивного перекладознавства, “орієнтоване на продукт” (product-oriented) (Kovalenko & Martynyuk, 2018; 2021; Papadoudi, 2010; Schäffner, 2004; Schuttleworth, 2017). Іншими словами, у цій розвідці використовується методика когнітивного перекладацького аналізу, змістом якої є побудова і співставлення когнітивних моделей художніх порівнянь, зареєстрованих у текстах оригіналу і перекладу як продуктах ментально-мовленнєвої діяльності їх авторів. Відгалуження когнітивного перекладознавства, орієнтоване на продукт, користується інструментарієм когнітивного моделювання, розробленим фундаторами теорії концептуальної метафори Лакоффом і Джонсоном (Lakoff & Johnson, 1980/2003), які розглядають метафору як “розуміння та переживання предмета одного виду в термінах іншого” (с. 5) і вважають, що наше мислення є “метафорично структурованим”, тобто “більшість концептів частково розуміється у термінах інших концептів” (ibid, p. 56). Суть метафори тлумачиться як “систематичне використання інференційних патернів з одного концептуального домену” (ibid, p. 171) (його прийнято називати доменом джерела (source domain)) “для умовиводів в іншому концептуальному домені” (ibid.) (домені цілі (target domain)) і зазначають, що “мислення в абстрактних доменах використовує логіку сенсорно-моторного досвіду” (ibid, p. 72). Систематичні відповідності між патернами інференцій в доменах джерела і цілі називають метафоричним мапуванням (metaphoric mapping) або метафоричним проектуванням (metaphoric projections) (ibid, p.171).

Розбудовуючи ці ідеї, Фоконьє (Fauconnier, 1997) визначає концептуальне порівняння як “часткову проекцію структур домену джерела на домен цілі” (р. 9). Як і модель концептуальної метафори (А (ціль) є Б (джерело)), модель концептуального порівняння записується у вигляді *пропозиції* з тією різницею, що в останній з’являється експліцитний маркер порівняння виражений прийменником *like/як* (А (ціль) є як Б (джерело)). Концепт Б, як і його мовне/мовленнєве втілення також називають провідником (vehicle). Факультативно когнітивна модель порівняння може експлікувати і ознаку, за якою здійснюється порівняння (А (ціль) є як Б (джерело/провідник) за ознакою В).

Продемонструємо компоненти когнітивної моделі порівняння на прикладі:

- (1) *'Charles,' said Francis. He was white as a ghost. 'Sit down . Have some wine* (Tartt, 2015, p. 304).
Чарльзе, – промовив білий, немов привид, Френсіс, – сядь, випий вина (Tartt, 2017, p. 535).

Наданий приклад вербалізує усі компоненти моделі: домен цілі, що репрезентує об’єкт, який порівнюється (*Francis/Френсіс*), домен джерела – об’єкт, з яким порівнюють (*ghost/привид*), маркер порівняння (прийменник *as/немов*) та ознаку порівняння (*white/ білий*). Когнітивні моделі англomовного та перекладеного порівнянь зображуються у вигляді пропозицій: SOMEONE WHITE IS LIKE A GHOST – ХТОСЬ БІЛИЙ Є ЯК ПРИВИД.

У процесі перекладацького аналізу ми враховуємо тип художнього порівняння, розмежовуючи конвенційні і оригінальні порівняння, і виокремлюючи алюзивні та ідіоматичні порівняння у групі конвенційних порівнянь. До конвенційних відносимо порівняння, у структурі яких ознака порівняння є внутрішньо притаманною об’єкту (intrinsic) і унікальною для об’єкта (characteristic) (Langacker, 1987, p. 160-161). Як правило, такі ознаки асоціюються з об’єктом більшістю людей; іншими словами, знання про ці ознаки об’єкта є частиною загального (generic) знання (ibid.) носіїв будь-якої лінгвокультури (Akhmedova, 2021, p. 80). Порівняння, які демонструють лінгвокультурну або субкультурну специфіку, будуються на спеціальному (specific) знанні (ibid, p. 160). Оригінальні порівняння спираються на індивідуальне знання і уяву, оскільки є креативним надбанням автора художнього твору (ibid, p. 80). Алюзивні порівняння, які надають “непряме посилання на іншу людину, місце чи подію – реальну чи вигадану” (<https://www.greelane.com/uk/гуманітарні-науки/англійська/what-is-allusion-1689079/>) і використовується як “швидкий спосіб надати додатковий зміст, ясність або

подальше пояснення ідеї, посилаючись на те, що аудиторія вже розуміє” (<https://www.greelane.com/uk/гуманітарні-науки/англійська/what-is-allusion-1689079/>), як правило, базуються на спеціальному субкультурному знанні, оскільки алюзії переважно відомі представникам певних соціальних груп в межах різних лінгвокультур (Akhmedova, 2021, p. 80; Rebrii & Tashchenko, 2019). Ідіоматичні порівняння можуть спиратися як на загальне, так і на лінгвокультурно специфічне спеціальне знання. Для встановлення лінгвокультурної специфіки ідіоматичних порівнянь ми використовуємо словники ідіом.

У процесі встановлення кореляцій між перекладацькими процедурами і стратегіями перекладу ми розмежуємо поняття стратегії перекладу та поняття перекладацької процедури. Слідом за Швейцером (Shvejser, 1988), Ребрієм (Rebrii, 2012) та Сдобніковим (Sdobnikov, 2011) стратегію перекладу визначаємо як загальний ментальний план дій перекладача, спрямований на відтворення тексту оригіналу мовою перекладу, що дозволяє розглядати стратегію з когнітивного ракурсу. Оперуючи поняттями “стратегія одомашнення” та “стратегія очуження”, ми спираємося на визначення Венуті (Venuti, 2001).

Говорячи про перекладацьку процедуру, ми поділяємо ідеї Віне та Дарбельне (Vinau, Darbelnet, 1958), а також Ньюмарка (Newmark, 1988), які визначають це поняття як дію перекладача, спрямовану на вирішення конкретної перекладацької проблеми.

2.2. Методичний алгоритм

Когнітивний перекладацький аналіз починається зі встановлення когнітивних моделей англійських та перекладених художніх порівнянь. У випадку експліцитних порівнянь ця методична процедура є доволі простою, оскільки усі елементи пропозиції А є як Б виражені відповідними фрагментами тексту. Наприклад, когнітивною моделлю порівняння *calm as a bride* (Tartt, 2015, p. 237) – *спокійна, немов наречена* (Tartt, 2017, p. 421) є пропозиція ХТОСЬ СПОКІЙНИЙ є як НАРЕЧЕНА. Якщо ж порівняння є імпліцитним, його пропозиційна модель виводиться на основі інференцій. Наприклад, аналізуючи текст оригіналу, ми доходимо висновку, що словосполучення *foxu narrow face* (Tartt, 2015, p. 261) імпліцитно порівнює обличчя людини із мордою лисиці і відтак є втіленням моделі ХТОСЬ З ВУЗЬКИМ ОБЛИЧЧЯМ є як ЛИСИЦЯ, а складений прикметник *punch-drunk* у складі речення-висловлення порівнює людину з гротескним ляльковим клоуном, реалізуючи модель ХТОСЬ П’ЯНИЙ є як ПАНЧ:

(2) *He lolled his head back and forth, punch-drunk...* (Tartt, 2013, p. 25).

Він смикнув кілька разів головою, ніби контужений, губи йому тремтіли (Tartt, 2016, p. 45).

Встановлюючи процедури перекладу художніх порівнянь, ми спираємося на класифікацію Пьєрїні (Pierini, 2007), інтерпретуючи її в когнітивному ракурсі. Пьєрїні розмежовує шість процедур (в її термінології – стратегій): буквальний переклад (збереження провідника, заміна провідника іншим провідником, згортання порівняння (переважно ідіоматичного) до його змісту, збереження провідника із поясненням ознак подібності, заміна провідника дослівним перекладом та опущення порівняння (Pierini, 2007, p. 31).

Ми розмежовуємо процедури відтворення, заміни, згортання, опущення і привнесення порівняння. Зазначені процедури розглядаємо як когнітивні операції, що свідомо або несвідомо виконуються перекладачем.

Процедуру відтворення порівняння розуміємо як когнітивну операцію, результатом якої є вживання у перекладі художнього порівняння, яке відтворює когнітивну модель оригінального порівняння. Наприклад, буквальний переклад порівняння *white as a fish* (Tartt, 2013, p. 375) – *білий, як риба* (Tartt, 2016, p. 768) базується на тій самій когнітивній моделі, що і оригінальне порівняння – ЩОСЬ БІЛЕ є як РИБА, хоча ця модель не є притаманною українській культурі. Процедура відтворення може супроводжуватись експлікацією ознак подібності, як у наведеному прикладі.

Процедура заміни порівняння передбачає і заміну його когнітивної моделі. Наприклад, в результаті лексичної заміни в перекладі: *white as talc* (Tartt, 2015, p. 210) – *білий немов крейда* (Tartt, 2017, p. 373) когнітивна модель ЩОСЬ БІЛЕ Є ЯК ТАЛЬК замінюється когнітивною моделлю ЩОСЬ БІЛЕ Є ЯК КРЕЙДА.

Процедура згортання порівняння передбачає усунення оригінального порівняння і компенсацію втрати за допомогою вислову, що пояснює зміст цього порівняння. Наприклад, *Happy as a clam* (Tartt, 2015, p. 223) – *Радощів повні штани* (Tartt, 2017, p. 396). В оригіналі вжито порівняння когнітивної моделі ХТОСЬ ЩАСЛИВИЙ Є ЯК МОЛЮСК. Перекладач усуває порівняння та натомість експлікує його зміст за допомогою цілісного перенесення.

Результатом задіяння процедури опущення є усунення порівняння без пояснення його змісту, як у наступному прикладі, де у перекладі опущено порівняння понурої замкненою в собі людини з ображеною дитиною:

- (3) *He was not in a mood to talk—ebullient sometimes, he could also be as mute and sulky as a child— and he drank steadily, with both his elbows on the bar and his hair falling down in his face* (Tartt, 2015, p. 206).

Чарльз був не в гуморі спілкуватись. Інколи щибетливий, він так само міг понуро замикатися в собі та не промовляти ні слова. От і зараз мій товариш сперся обома ліктями на стільницю, а чуб упав йому на очі (Tartt, 2017, p. 365).

І, нарешті, перекладацька процедура привнесення порівняння передбачає і сформованість певної когнітивної моделі, втіленням якої воно є. Наприклад:

- (4) *And the stiff way he walks, sort of a limp* (Tartt, 2015, p. 33).

А ходить, як кривенька качечка, тому що досі накульгує (Tartt, 2017, p. 57).

В оригінальному реченні порівняння відсутнє, але перекладач вирішує застосувати смисловий розвиток і привносить у текст перекладу порівняння когнітивної моделі ХТОСЬ КУЛЬГАВИЙ Є ЯК КРИВЕНЬКА КАЧЕЧКА.

Останнім кроком в алгоритмі аналізу є виведення кореляцій між перекладацькими процедурами (відтворення, заміни, згортання, опущення і привнесення) та стратегіями очуження і одомашнення на підставі інференційного та кількісного аналізу.

3. Результати дослідження:

Лінгвокультурний статус порівнянь і стратегії їх перекладу

Отримані нами дані свідчать, що процедура **відтворення** порівняння застосовується для перекладу конвенційних неідіоматичних та алюзивних, а також оригінальних порівнянь і корелює як зі стратегією одомашнення, так і зі стратегією очуження, і, до того ж, може бути нейтральною щодо одомашнення або очуження.

Представимо наші знаходження у прикладах, починаючи з аналізу перекладу неідіоматичних конвенційних порівнянь:

- (5) *'Damn,' he said, and shook his head quickly, like a dog shaking off water* (Tartt, 2015, p. 152).

Чорт! – вилаявся він і швидко труснув головою, ніби собака, що повернувся з прогулянки під дощем (Tartt, 2017, p. 273).

Перекладач застосовує граматичну трансформацію, проте дослівно передає позначення концепту-провідника порівняння і вдається до смислового розвитку при перекладі позначення ознаки порівняння, додаючи обставини струшування собакою води (*повернувся з прогулянки*). В результаті відтворюється когнітивна модель порівняння, вжитого в оригіналі, ДЕХТО, ХТО

ТРУСИТЬ ГОЛОВОЮ, Є НІБИ СОБАКА, ЩО СТРУШУЄ ВОДУ. Застосовану перекладацьку стратегію вважаємо **нейтральною**, оскільки перекладачеві не потрібно адаптувати текст оригіналу до культури перекладу. Порівняння в тексті оригіналу є конвенційним, його когнітивна модель будується на загальновідомих знаннях: після прогулянки під дощем і, взагалі, якщо вода потрапляє на хутро, собака для швидшого просихання струшує із себе краплі води.

Переклад оригінальних порівнянь є більш проблемним, тому що вони будуються на доволі неочікуваних когнітивних моделях, які репрезентують індивідуальне бачення автора. Наприклад:

- (6) *The twilights out there were florid and melodramatic, great sweeps of orange and crimson and Lawrence-in-the-desert vermilion, then night dropping night dropping dark and hard like a slammed door* (Tartt, 2013, p. 123)

Сутінки тут були квітчасті й мелодраматичні, великі сполохи оранжевого, малинового та ясно-червоного світла, у стилі кінофільму “Лоуренс Аравійський”, а потім відразу западала ніч, а потім відразу западала ніч, наче з виляском зачинялися двері (Tartt, 2016, p. 242).

Порівняння, вжите у вихідному тексті вважаємо оригінальним, оскільки авторська уява асоціює зачинення дверей із настанням ночі, а цей образ є доволі неочікуваним як для англомовного, так і для україномовного читачів. Перекладач задіє граматичну трансформацію, проте дослівно відтворює порівняння, і, відповідно, його когнітивну модель НАСТАННЯ НОЧІ Є ЯК ВИЛЯСК ДВЕРЕЙ, ЩО ЗАЧИНЯЮТЬСЯ. Щодо стратегії перекладу, вона є **нейтральною** щодо очуження чи одомашнення, оскільки її вибір не визначається культурною специфікою вихідного тексту – читачі як оригіналу, так і перекладу стикаються з креативним баченням автора. До того ж, образ є доволі яскравим і зрозумілим – після загибелі матері, Тео, був вимушений переїхати до батька, який жив в такій місцевості, де темрява наступала раптово, різко.

Переклад алюзивних порівнянь може бути проблемним, оскільки вони переважно будуються на субкультурному знанні. Наприклад:

- (7) *...it's almost, like, kind of retro and cool? Coke bottle glasses? Orange corduroys and a haircut like Darth Vader's helmet?* (Tartt, 2013, p. 235).

...виставляє себе екзотичним ретро – окуляри з товстими скельцями, вельветові штани помаранчевого кольору і стрижка, схожа на шолом Дарта Вейдера (Tartt, 2016, p. 469).

Концепт-провідник вихідного порівняння є відомим колу читачів, які дивилися чи принаймні чули про медіафраншизу *Зоряні війни*. Відтак, вихідне порівняння ґрунтується на субкультурному знанні. *Дарт Вейдер* є головним антагоністом *Зоряних війн*, нещадним керівником Галактичної армії, який вимушений носити життєзабезпечувальний портативний костюм та шолом через серйозні пошкодження тіла, які він отримав в результаті поєдинку з Обі-Ваном Кенобі (Star Wars, n. d.). Перекладач вдається до дослівного перекладу порівняння, а ім'я Дарта Вейдера передає за допомогою адаптивного транскодування. Такий спосіб перекладу називаємо відтворенням **форми** порівняння. Разом з відтворенням форми порівняння, відтворюється і його когнітивна модель ПЕВНА СТРИЖКА Є ЯК ШОЛОМ ДАРТА ВЕЙДЕРА. У тексті роману *Щиголь* Тартт за допомогою цього порівняння описує стрижку Енді, найкращого друга та однокласника головного героя роману Тео. Хоча вихідне порівняння не є культурно маркованим, транскодування імені Дарта Вейдера може спричинити певні труднощі розуміння в читачів, не обізнаних з відповідною медіафраншизою. Тому застосовану стратегію вважаємо **очуженням**.

Проаналізуємо ще один приклад перекладу алюзивного порівняння:

- (8) *'Yep,' said Bunny. 'The Show-Me State. St Louis boy like old Tom Eliot* (Tartt, 2015, p. 32).
 – Еге ж, – правив далі Коркоран, – зі “Скептичного штату”. Сентлуїський хлопчина, як і старий Том Еліот (Tartt, 2017, p. 56).

У контексті роману *Таємна історія*, порівняння вжито для опису походження Генрі, який є справжнім генієм, що знає вісім мов. Перекладач застосовує адаптивне транскодування для відтворення назви штату і імені Тома Еліота, з яким порівнюється Генрі. Вдаючись до транскодування, перекладач відтворює **форму** порівняння і відповідно його когнітивну модель УРОДЖЕНЕЦЬ ШТАТУ МІССУРІ Є ЯК ТОМ ЕЛІОТ. В результаті має місце очуження тексту перекладу. Очевидно усвідомлюючи, що ім'я Тома Еліота може бути невідомим частині читачів, перекладач, водночас, одомашнює текст, додаючи перекладацький коментар: “Скептичний штат (The Show-Me State) – офіційне прізвисько штату Міссурі, найбільшим містом якого є Сент-Луїс, що його уродженцем є Т. С. Еліот” (Tartt, 2017, p. 56). Застосовану стратегію кваліфікуємо як **одомашнення-нейтралізацію очуження**. Подібне **одомашнення** називаємо **факультативним**, оскільки перекладач не обмежений лінгвокультурною специфікою оригіналу у прийнятті рішень, і **частковим**, оскільки такий переклад не приводить до заміни когнітивної моделі вихідного порівняння.

Часткове факультативне одомашнення-нейтралізація очуження також реалізується за допомогою процедури відтворення **змісту** порівняння, наприклад:

- (9) *“Well, if you do have to go with us, see how you like it. It's like Kidnapped. The part where they sell him into slavery on that boat.”* (Tartt, 2013, p. 87).
Це як у “Викраденому”. Коли вони продають його в рабство на той човен (Tartt, 2016, p. 166).

У контексті роману для опису стану Енді, який не бажає їхати до сімейного літнього будинку на канікули, оскільки там немає гарячої води та підключення до Інтернету, згадується роман *Викрадений* Р. Л. Стівенсона. У такий спосіб автор тексту оригіналу надає непряме посилання на головного героя роману *Викрадений* Девіда Белфура, якого обманним шляхом його дядько продає в рабство на борт човна. Це імпліцитне алюзивне порівняння жартівливо уподібнює Енді головному герою роману. Позначення концепту-провідника вихідного алюзивного порівняння *Kidnapped* перекладено словниковим відповідником *Викрадений*. Розуміючи, що цей роман може бути невідомим частині української аудиторії, перекладач вирішує полегшити сприйняття тексту і пропонує такий перекладацький коментар: “Пригодницький роман Роберта Льюїса Стівенсона (1886)” (Tartt, 2016, p. 166). Щоправда, коментар не надає інформації про те, що головний герой роману був проданим в рабство, і тому не повністю реалізує свою інформаційну функцію.

Процедура **заміни**, яка є характерною для ідіоматичних порівнянь, неідіоматичних/конвенційних порівнянь та оригінальних порівнянь, корелює зі стратегією одомашнення. Почнемо аналіз з перекладу ідіоматичних порівнянь:

- (10) *Sabine is as dumb as a post* (Tartt, 2013, p. 62).
 Сабіна дурна як пень (Tartt, 2016, p. 116).

Перекладач вирішує застосувати цілісне перетворення, оскільки дослівний переклад *тупий, як стовп/ пошта* звучить неприродно для української читацької аудиторії. В українській культурі дурість не асоціюється зі стовпом на відміну від таких концептів-провідників як *ОСЕЛ/ПЕНЬ/ПІДОШВА/САЛО/СТО ПУДІВ ДИМУ/СТО СВИНЕЙ/СТУПА/ТЕЛЯ /ТУРЕЦЬКИЙ КІНЬ* (Narodni

prykmety, n. d.). Застосована трансформація приводить до заміни когнітивної моделі англійського порівняння ХТОСЬ ДУРНИЙ Є ЯК СТОВП на когнітивну модель українського порівняння ХТОСЬ ДУРНИЙ Є ЯК ПЕНЬ. Така заміна є результатом незбіжності когнітивних моделей відповідних порівнянь в культурах оригіналу і перекладу. Подібне одомашнення називаємо **примусовим**, оскільки перекладацьке рішення диктується лінгвокультурною специфікою текстів оригіналу і перекладу, і **повним**, оскільки воно веде до заміни когнітивної моделі вихідного порівняння.

Розглянемо приклад заміни неідиоматичного конвенційного порівняння:

(11) *But the dream, which had seemed prophetic, refused to dissipate and hung like a poisonous vapor...* (Tartt, 2013, p. 310).

Але сновидіння, яке здавалося мені пророчим, не розвіювалось і висіло в повітрі, наче отруйний дим... (Tartt, 2016, p. 634).

Порівняння *hung like a poisonous vapor* не зафіксоване в ідиоматичних словниках. Дослівний переклад позначення концепту-провідника порівняння тексту оригіналу *отруйна пара* не спричинив би труднощів сприйняття читачами перекладу. Але перекладач вирішує зробити переклад більш природним і замінює концепт ПАР/ПАРА на ДИМ. Вибір перекладача не є продиктованим лінгвокультурною специфікою вихідного порівняння, оскільки воно спирається на загальнолюдські знання. Відтак вважаємо, що приклад демонструє стратегію **одомашнення**, яке є **повним**, проте **факультативним**.

Ідиоматичні порівняння найчастіше підлягають заміні:

(12) *Underneath those veils of theirs, a nun is bald as an egg* (Atwood, 2009, p. 138).

Черниці під тими їхніми серпанками лисі, як коліно (Etvud, 2018, p. 166).

В оригіналі *вибрита голова* черниці порівнюється з яйцем. В українській мові є фразеологізм *лисий як коліно* (Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainскої movy, 1970-1980), який відображає концептуальну систему носія української культури. Відтак перекладач обирає саме це більш природне порівняння і тим самим замінює вихідний концепт-провідник EGG/ЯЙЦЕ на концепт-провідник української культури КОЛІНО. Стратегію кваліфікуємо як **повне примусове одомашнення**, оскільки результатом її застосування є заміна когнітивної моделі порівняння, викликана незбіжністю лінгвокультурних моделей вихідного і перекладеного порівнянь.

Процедури згортання, опущення та привнесення порівняння корелюють із стратегією одомашнення. Найчастіше згортаються, опускаються й додаються ідиоматичні порівняння.

Розглянемо приклад застосування процедури **згортання** ідиоматичного порівняння:

(13) *It's dark as hell and pouring rain and you're drunk out of your skull* (Tartt, 2015, p. 231).

Надворі темно хоч в око стрель злива, і ти п'яний як чін (Tartt, 2017, p. 409).

Вислів (*as*) ... *as hell* є ідиоматичним порівнянням, яке “використовується для підкреслення опису неприємної характеристики” (*Cambridge English Dictionary, Translations & Thesaurus*, n. d.) і відзначається лінгвокультурною специфікою. Вихідне порівняння когнітивної моделі ЩОСЬ ТЕМНЕ Є ЯК ПЕКЛО втрачається в українському перекладі. Передається лише смисл порівняння. Таке рішення перекладача пояснюється тим, що в американській культурі для підкреслення непроглядної темноти використовується концепт ПЕКЛО, а в українській мові – розлад ЗОРУ/СЛІПОТА. Перекладач зміг зберегти ідиоматичність оригінального вислову за допомогою підбору українського фразеологізму *хоч в око (в очі) стрель*, який означає “зовсім нічого не видно, дуже темно” (Khoch v oko strel – Frazеолоhiia, n. d.). Стратегію перекладу кваліфікуємо як **повне примусове одомашнення**.

Наступним є приклад процедури **усунення ідіоматичного порівняння**:

- (14) *...leave a house untenanted, in Toronto anyway, and they're into it like a shot, having their drug parties or whatever. Satanic cults, she's heard* (Atwood, 2009, p. 240).
Залиш у Торонто дім без нагляду – і вони вже там зі своїми нарковечірками чи ще чимось (Etvud, 2018, p. 298).

В англійському реченні йдеться про те, що в зруйнованих будинках нерідко “збираються люди з вулиць” (Etvud, 2018, p. 298), наприклад, безпритульні або наркомани. Для акцентування швидкості, з якою ці люди заселяють руйновані будинки, автор тексту оригіналу вживає ідіому *like a shot*, що означає “дуже швидко і, можливо, схвильовано” (The Free Dictionary, n. d.) і порівнює їхні дії з *пострілом*: ХТОСЬ ШВИДКИЙ Є ЯК ПОСТРІЛ. Перекладач опускає позначення концепту-провідника порівняння, передаючи лише частину тексту, що йому передусє. Цей приклад представляє **повне примусове одомашнення**, оскільки перекладацьке рішення диктується лінгвокультурною специфікою оригіналу і приводить до втрати порівняння відповідної когнітивної моделі.

Розглянемо приклад **привнесення ідіоматичного порівняння**:

- (15) *When I came back in, doing up my cufflinks, I stopped dead in the middle of the room to see him standing head bent at the bedside, intent upon assembling a pistol* (Tartt, 2013, p. 337).
Коли я повернувся до них, застібаючи запонки, то спинився посеред кімнати як укопаний: Борис стояв, нахилившись над ліжком, і збирав пістолет (Tartt, 2016, p. 688).

Англійський вираз *stop dead* є ідіомою, що означає “негайно або раптово повністю зупинитися” (The Free Dictionary, n. d.). Український словник Kyiv Dictionary пропонує такий переклад фрази *stop dead/short*: *раптово зупинити, раптово (різко) зупинитися* (Kyiv Dictionary, 2020). Проте перекладач вирішує використати процедуру привнесення порівняння когнітивної моделі ДЕХТО, ХТО РАПТОВО СПИНИВСЯ Є ЯК УКОПАНИЙ. Фразеологізм *як укопаний* має значення “нерухомо, непорушно, застигши на місці” (Як укорануї – Frazeolohiia, n. d.). Задіяну стратегію кваліфікуємо як **повне факультативне одомашнення**.

Наші спостереження узагальнюємо схемою 1, на якій унаочнюємо кореляції між перекладацькими процедурами і стратегіями перекладу.

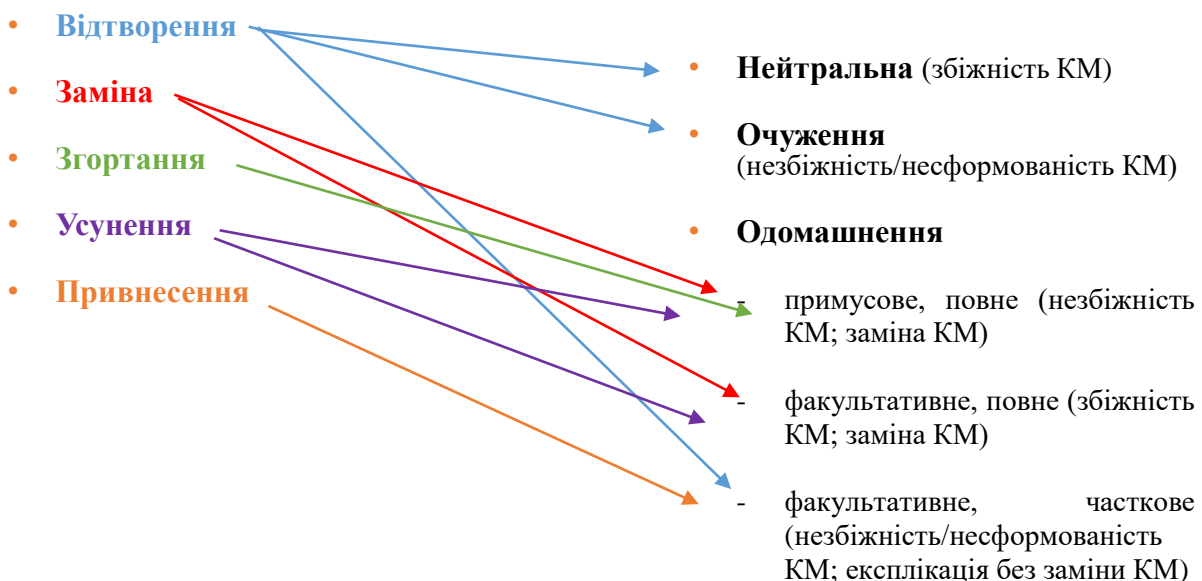

Схема 1. Кореляції між перекладацькими процедурами і стратегіями перекладу (КМ – концептуальна модель)

4. Висновки

Методика когнітивного перекладацького аналізу надає інструменти для пояснення когнітивних процесів, що стоять за перекладацькими рішеннями та усуває суб'єктивність у визначенні стратегій перекладу.

Дані когнітивного аналізу англо-українських перекладів художніх порівнянь дозволяють дійти таких висновків.

Процедура відтворення порівняння втілює різні перекладацькі стратегії в залежності від типу порівняння і наявності/відсутності його лінгвокультурної специфіки. Відтворення конвенційних порівнянь, когнітивні моделі яких спираються на загальнолюдське знання, а також оригінальних порівнянь, що базуються на індивідуальному баченні світу, корелює з нейтральною стратегією перекладу. Відтворення алюзивних порівнянь за допомогою транскодування (відтворення форми) або буквального перекладу (відтворення змісту) є реалізацією стратегії очуження, оскільки когнітивні моделі таких порівнянь закорінені на субкультурному знанні, що утруднює розуміння алюзії. У випадку додавання коментаря, що прояснює смисл алюзії, стратегія очуження нейтралізується одомашненням.

Процедури заміни, згортання, опущення та привнесення порівняння корелюють зі стратегією одомашнення. Якщо перекладацьке рішення диктується незбіжністю або несформованістю когнітивних моделей порівнянь в культурах оригіналу і перекладу через їх лінгвокультурну специфіку, таке одомашнення називаємо примусовим. Якщо ж перекладач вдається до заміни, згортання або опущення порівняння, яке спирається на збіжні когнітивні моделі, таке одомашнення кваліфікуємо як факультативне. З іншого боку, одомашнення є повним, якщо його результатом є заміна когнітивної моделі порівняння і частковим, якщо концепти моделі специфікуються або пояснюються, проте модель залишається незмінною.

Перспективи майбутніх досліджень пов'язуємо з проведенням кількісного аналізу задля встановлення кількісних співвідношень між процедурами і стратегіями англо-українського перекладу художніх порівнянь.

References

- Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukraïnskoi movy* [Academic dictionary of Ukrainian]. (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from: <http://sum.in.ua/>.
- Akhmedova, E. D. (2021). Zamina kohnityvnykh modelei anhlovnykh khudozhnikh porivnian v ukraïnskykh perekladakh [Replacement of English fiction simile mappings in Ukrainian translations]. *Zbirnyk naukovykh prats "Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky)"*, 87, 78-84. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-87-12>
- Akhmedova, E. D. (2020). Zamina kohnityvnykh modelei anhlovnykh khudozhnikh porivnian v ukraïnskykh perekladakh [Strategies of English-Ukrainian translation of fiction simile: cognitive analysis]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytet*, 2, 92-99. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-2-13>
- Cambridge English dictionary, translations & thesaurus* (n.d.). Retrieved August 10, 2021, from <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/as-as-hell>
- Bassnett, S., & Lefevere, A. (1990). *Translation, history and culture*. London: Printer Publishers. Retrieved from <https://catalogue.nla.gov.au/Record/1768029>
- Fauconnier, G. (1997). *Mappings in thought and language*, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139174220>
- Hilman, E. H., Ardiyanti, K., & Pelawi, B. Y. (2013). Translation of similes in F. Scott Fitzgerald's novel 'the Great Gatsby'. *Jurnal Ilmu dan Budaya "ILMU dan BUDAYA"*, 1, 45-62. Retrieved from <http://journal.unas.ac.id/ilmu-budaya/article/view/135>
- Kendenan, E. S. (2017) Simile & Metaphor in translation: a study on students' translation of Amy Tan's 'Two Kinds' short story. *Language Circle: Journal of Language and Literature*, XI(2), 107–116. Retrieved from <https://journal.unnes.ac.id/nju/index.php/LC/article/view/9583>

- Khoch v oko strel – Frazеологія [Though an arrow in the eye – Phraseology]. (n. d.). *Horokh*. Retrieved August 30, 2021, from <https://goroh.pp.ua/Фразеологія/хоч%20в%20око%20стрель>
- Kovalenko, L., & Martynyuk, A. (2018). *English container metaphors of emotions in Ukrainian translations*, *Advanced Education*, 10, 190-197. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.142723>
- Kovalenko, L., & Martynyuk, A. (2021). Verbal, visual, and verbal-visual puns in translation: cognitive multimodal analysis. *Cognition, communication, discourse*, 22, 27-41. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-22-02>
- Kushyna, N. I. (1998). *Vidtvorennia etnomovnoho komponenta ukrainskykh narodnykh kazok v anhlomovnykh perekladakh* [Reproduction of ethnographic component of Ukrainian folk tales in English translations]. Unpublished extended abstract of doctoral dissertation, Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Retrieved from <http://www.lib.ua-ru.net/inode/3284.html>
- Kyiv Dictionary (2020). Retrieved August 5, 2021, from https://www.kyivdictionary.com/uk/?q=stop%20dead/short&from_lang=en&to_lang=uk
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago and London: The university of Chicago press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press. Retrieved from <https://www.textosenlinea.com.ar/libros/Lakoff%20y%20Johnson%20%20Metaphors%20We%20Live%20By%20-%201980.pdf>
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar Volume I: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press. Retrieved from <https://www.sup.org/books/title/?id=2203>
- The Free Dictionary* (n.d.). Retrieved from <https://idioms.thefreedictionary.com/like+a+shot>
- Mohammed, E. T. (2017). Simile as a translation problem. *Adab-Al-Farahidi Journal*, 31(15), 563-77. Retrieved from <https://www.iasj.net/iasj/download/95d5921711929006>
- Molchko, O. O. (2015). *Khudozhnie porivniannia yak katehoriia perekladoznavstva (na materialii ukrainskoi ta anhliiskoi mov)* [Artistic simile as a category of translation studies (in Ukrainian and English)]. Unpublished candidate dissertation, Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka (in Ukrainian).
- Narodni prykmety / Narodni porivniannia [Folk signs / Folk similes]. (n. d.). *Aforyzmy*. Retrieved August 28, 2021, from http://aphorism.org.ua/subrazd.php?page=5&pages_block=1&rid=3&sid=25
- Newmark, P. A. (1988). *Textbook of Translation*. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press. Retrieved from https://www.academia.edu/30902708/A_TEXTBOOK_OF_TRANSLATION_W_MRtt_SHANGHAI_FOREIGN_LANGUAGE_EDUCATION_PRESS
- Papadoudi, D. (2010). *Conceptual metaphor in English popular technology and Greek translation*. Unpublished thesis of doctoral dissertation in the Faculty of Humanities, University of Manchester. Retrieved from <https://www.escholar.manchester.ac.uk/uk-ac-man-scw:86786>
- Pierini, P. (2007). Simile in English: from description to translation. *Circulo de Linguistica Aplicada a la Communication*, 29, 21-43. Retrieved from <https://webs.ucm.es/info/circulo/no29/pierini.pdf>
- Pohlig, J. A. (2006). *Cognitive Analysis of Similes in the Book of Hosea*. Unpublished thesis of doctoral dissertation, University of Stellenbosch. Retrieved from https://www.academia.edu/43727738/A_Cognitive_Analysis_of_Similes_in_the_Book_of_H_OSEA
- Ramli, W. N. H. W. (2014) The translation of simile in The Hunger Games novel: Translation strategies. *Synergizing Knowledge on Management and Muamalah: E-proceedings of the Conference on Management and Muamalah (CoMM 2014)*, 26-27 May 2014. Selangor, 373-8. Retrieved from <http://conference.kuis.edu.my/comm2014/e proceedings/C037%20THE%20>

TRANSLATION%20OF%20SIMILE%20IN%20THE%20HUNGER%20GAMES%20NOVEL%20TRANSLATION%20STRATEGIES.pdf

- Rebrii, O. V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi [Modern conceptions of creativity in translation]*. Monograph, Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina (in Ukrainian). Retrieved from <https://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2013-03-01/Rebrij.pdf>
- Rebrii, O., & Tashchenko, G. V. (2019). Cultural Specifics of Precedent Names as a Factor of Cognitive Equivalence in Translation. *Cognition, communication, discourse*, 18, 119-128. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2019-18-09>
- Schäffner, Ch. (2004). Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics*, 36, 1253-1269. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2003.10.012>
- Sdobnikov, V. V. (2011). Strategiya perevoda: obshchee opredelenie [Translation strategy: general definition]. *Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, Issue 1, 166-172 (in Russian). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-perevoda-obshchee-opredelenie/viewer>
- Shuttleworth, M. (2017). Studying scientific metaphor in translation: An inquiry into cross-lingual translation practices. *Terminology*, 23(2), 285–292. <https://doi.org/10.1075/term.00008.wan>
- Shvejcer, A. D. (1988). *Teoriya perevoda: Status, problemy, aspekty [Theory of the translation: Status, problems, aspects]*. Moscow: Nauka (in Russian).
- Star Wars. (n.d.). *Darth Vader*. Retrieved August 1, 2021, from <https://www.starwars.com/databank/darth-vader>.
- The Free Dictionary*. (n. d.). Retrieved August 5, 2021, from <https://idioms.thefreedictionary.com/stop+dead>
- Tarasova, A. V. (2017). *Vidtvorennia anhliiskikh komparatyvnykh frazeolohizmiv intensyfikatoriv v ukrainskykh perekladakh [Reproduction of English comparative phraseologisms of intensifiers in Ukrainian translations]*. Unpublished extended abstract of doctoral dissertation, Dnipropetrovsk (in Ukrainian).
- Tsepeniuk, T. O. (2011). Vidtvorennia avtorskykh peretvoren komparatyvnykh frazeolohichnykh odynyts intensyfikuiuchoho znachennia ukrainskoiu movoiu [Reproduction of the author's transformations of comparative phraseological units of intensifying meaning in Ukrainian]. *Studia Methodologica*, 32, 67-71 (in Ukrainian).
- Venuti, L. (2001). Strategies of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 240–244. Retrieved from <https://docenti.unimc.it/m.montironi1/teaching/2019/21338/files/introduzione-lingua-inglese-e-teoria-della-traduzione/strategies-of-translation>
- Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier.
- Yak ukopanyi – Frazeolohiia [As buried – Phraseology]. (n. d.). *Horokh*. Retrieved August 5, 2021, from <https://goroh.pp.ua/Фразеологія/як%20укопаний>
- Zorivchak, R. P. (1983). *Frazeolohichna odynytsia yak perekladoznavcha katehoriia (na materialii perekladiv tvoriv ukrainskoi literatury anhliiskoiu movoiu) [Phraseological unit as a translation category (on the material of translations of Ukrainian literature into English)]*. Monograph, Publishing House of Lviv Polytechnic National University (in Ukrainian). Retrieved from <https://www.twirpx.com/file/2964738/>

Sources for illustrations

- Atwood, M. (2009). *The Blind Assassin*. Kettering: Virago Press.
- Etvud, M. (2018). *Sliypi ubyvtisia [Blind Assassin]*. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”.
- Tartt, D. (2016). *Shchyhol [The Goldfinch]*. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”.
- Tartt, D. (2017). *Taiemna istoriia [The secret history]*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub “Klub Simeinoho Dozvillia”.

Tartt, D. (2013). *The Goldfinch*. New York: Little, Brown and Company.

Tartt, D. (2015). *The Secret history*. New York: Vintage.

COGNITIVE TRANSLATION ANALYSIS OF FICTION SIMILE

Alla Martynyuk

Doctor of Sciences (Linguistics), Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University
(4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine);

e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>

Elvira Akhmedova

Ph.D. candidate at Mykola Lukash Translation Studies Department
of V. N. Karazin Kharkiv National University (4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine);

e-mail: elvira.akhmedova.96@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4515-4359>

Abstract

This paper introduces a method of cognitive translation analysis of English-Ukrainian translation of fiction simile. Our analysis of Ukrainian and foreign research on fiction simile translation has revealed that such papers are mostly based on traditional structural-semantic translation analysis. Cognitive translation analysis of fiction simile, which allows identifying cognitive models that underpin simile functioning in speech and affect its translation, has been done in very few papers and therefore it requires developing. This paper aims at establishing correlations between linguacultural specificity or, conversely, similarity of cognitive models of English fiction similes and a choice of a translation strategy to render English similes into Ukrainian. The research sample consists of 1200 English similes, collected from Tartt's novels, *The Goldfinch* and *The Secret History*, and Atwood's novel, *The Blind Assassin*, and their Ukrainian translations, performed, respectively, by Shovkun, Stasiuk, and Oksenyuk. Achieving this goal involves fulfilling the following tasks: 1) identifying and comparing cognitive models of English similes and their Ukrainian translations; 2) revealing translation procedures used to render fiction similes – retention, replacement, reduction, omission or addition; 3) establishing correlations between translation procedures and translation strategies – the foreignization strategy and the domestication strategy. A fiction simile is addressed as an explicit conceptual metaphor structured by a propositional model (A is like B), where A is the target concept / domain representing the entity that is compared, B is source the concept / domain representing the entity to which the target is compared (its language / speech instantiation is called a vehicle). Simile can also explicate the characteristic, which is the basis for comparison (A (target) is like B (source / conductor) by characteristic B). Conducting the translation analysis, we take into account the type of fiction simile. We distinguish between conventional simile, grounding on universal knowledge, and original simile, reflecting individual knowledge and creative imagination of an author. Among conventional similes, we differentiate between allusive similes that are mostly based on subcultural knowledge, and idiomatic similes that can be based on both universal and culturally specific knowledge embodied in idioms. Our cognitive translation analysis led to the following conclusions. Retention of similes realizes different translation strategies depending on the type of the simile and the presence / absence of its linguacultural specificity. Retention of conventional and original similes correlates with neutral translation strategy, as neither the former nor the latter has linguacultural specificity that would indicate the inconsistency of their cognitive models and thus constrain the translator's choice, causing a translation problem. Retention of allusive similes can also correlate with neutral strategy if the allusion is part of universal knowledge although more often retention of allusive simile realizes foreignization strategy as such similes are based on subculturally specific knowledge and thus rest on cognitive models that are unestablished in the minds of most representatives of both cultures. If a translator adds a commentary, foreignization is neutralized by domestication. Replacement, reduction, omission or addition of similes correlate with domestication, which can be compulsory if English and Ukrainian similes are based on different cultural cognitive models, or optional if they are based on similar cognitive models. Moreover, domestication can be complete if the simile cognitive model is replaced or partial if the concepts of the model are specified or explained, but the model remains unchanged. These results call for further research, specifically, conducting a quantitative analysis to establish quantitative correlations between the procedures and strategies of English-Ukrainian translation of fiction similes.

Key words: cognitive translation analysis, fiction simile, linguaculture, translation procedure, translation strategy.

КОГНИТИВНЫЙ ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СРАВНЕНИЙ

Алла Петровна Мартынюк

доктор филологических наук, профессор,

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

(площадь Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина);

e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>

Эльвира Джавадовна Ахмедова

аспирант кафедры переводоведения имени Николая Лукаша

Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина

(пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина);

e-mail: elvira.akhmedova.96@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4515-4359>

Аннотация

В статье предложена методика когнитивного переводческого анализа англо-украинского перевода художественных сравнений. Анализ отечественных и зарубежных исследований перевода художественных сравнений обнаружил, что в большинстве своем такие исследования базируются на структурно-семантическом переводческом анализе. Когнитивный переводческий анализ художественных сравнений, позволяющий выявить когнитивные модели, которые санкционируют функционирование сравнений в речи и влияют на их перевод, осуществляется в немногочисленных работах и требует углубления. Целью статьи является выявление корреляций между лингвокультурной спецификой или, наоборот, сходством когнитивных моделей англоязычных художественных сравнений и стратегиями их украинского перевода. Материалом исследования является 1200 англоязычных сравнений, изъятых из двух романов Тартт, *Щегол* и *Тайная история*, и романа Этвуд *Слепой убийца*, и их украинские переводы, созданные, соответственно, Шовкуном, Стасюком и Оксенич. Достижение поставленных целей предусматривает: 1) построение и сопоставление когнитивных моделей английских сравнений и их украинских переводов; 2) выявление переводческих процедур, применяемых для передачи художественных сравнений – воссоздание, замена, сворачивание, устранение или привнесение; 3) установление корреляций между переводческими процедурами и стратегиями перевода – стратегией отчуждения и стратегией одомашнивания. Художественное сравнение рассматривается как эксплицитная концептуальная метафора, описываемая пропозициональной моделью (А есть как Б), где А является концептом/доменом цели, представляющим сущность, которую сравнивают, Б – концептом/доменом источника, представляющим сущность, с которой сравнивают (его языковое/речевое воплощение также называют проводником). Сравнение может эксплицитовать и признак, по которому оно осуществляется (А (цель) есть Б (источник/проводник) по признаку В). В процессе переводческого анализа учитывается тип художественного сравнения: разграничиваются конвенциональные сравнения, основанные на общечеловеческом знании, и оригинальные сравнения, отражающие индивидуальное знание и креативное воображение автора художественного произведения. В группе конвенциональных сравнений различаются аллюзивные сравнения, в основном основанные на субкультурном знании, и идиоматические сравнения, которые могут опираться как на общее, так и на лингвокультурно специфическое знание, воплощенное в идиомах. Проведенный когнитивный переводческий анализ позволил сделать следующие выводы. Процедура воссоздания сравнения реализует разные переводческие стратегии в зависимости от типа сравнения и наличия/отсутствия его лингвокультурной специфики. Воссоздание конвенциональных и оригинальных сравнений коррелирует с нейтральной стратегией перевода, поскольку ни те, ни другие не обладают лингвокультурной спецификой, которая свидетельствовала бы о несовпадении их когнитивных моделей и ограничивала бы выбор переводчика, создавая переводческую проблему. Воссоздание аллюзивных сравнений тоже может коррелировать с нейтральной стратегией, если аллюзия является частью общего знания, хотя чаще воссоздание аллюзивных сравнений реализует стратегию отчуждения, поскольку они опираются на субкультурно специфическое знание и соответствующие когнитивные модели могут быть несформированы как у носителей лингвокультуры оригинала, так и у носителей культуры перевода. В случае добавления комментария стратегия отчуждения нейтрализуется одомашниванием. Процедуры замены, сворачивания, устранения и привнесения сравнения коррелируют со стратегией одомашнивания, которая может быть принудительной, если

англоязычные и украинские сравнения опираются на несовпадающие культурно специфические когнитивные модели, или факультативной, если они опираются на схожие когнитивные модели. С другой стороны, одомашнивание может быть полным, если оно приводит к замене когнитивной модели сравнения, или частичным, если концепты модели специфицируются или объясняются, однако модель остается неизменной. Перспективы работы связываем с проведением количественного анализа для установления количественного соотношения между процедурами и стратегиями англо-украинского перевода художественных сравнений.

Ключевые слова: лингвокультура, когнитивный переводческий анализ, переводческая процедура, стратегия перевода, художественное сравнение.